

## DORNAVSKA GRAŠČINA

Nace Šumi, Ljubljana

Morda ni nasprotje med skromno arhitekturo vasi in monumentalnim plemiškim prebivališčem na naših tleh nikjer tako očitno kakor v dornavskem primeru na Ptujskem polju, kjer se nam izza nizkih vaških hiš nenadoma odkrije pogled na razkošno graščino. Res so tudi srednjeveški gradovi — na priliko na Dolenjskem — povzdignjeni nad pokrajino in vasi že po svoji legi, vendar v umetnostnem oziru v največ primerih ne pomenijo kakih izrazito bogatih arhitektur. Vse drugače je z baročnimi graščinami, ki so pozidane v nižini in so s svojo včasih zelo razkošno podobo v najostrejšem nasprotju s skromnostjo bivših podložniških hiš. Med njimi zavzema nedvomno prvo mesto prav Dornava na Štajerskem, ki je sploh klasična dežela baročnih dvorcev. Kakor vrsta drugih pomembnih stavb te vrste — Štatenberk, graščini v Slov. Bistrici in v Brežicah —, je tudi Dornava dobila sedanjo podobo za časa, ko so bili lastnik grofje [Attemsi]. Ti so mimo naštetih graščin postavili tudi svojo mestno palačo v Gradcu<sup>1</sup> in tako imenovani Novi dvorec v Göstingu<sup>2</sup> pri omenjenem mestu (sl. 243, 244, 245).

Čeprav je na splošno znano, da je bila rodbina Attemsov med najmočnejšimi na Štajerskem, še ni obdelana njihova stavbna dejavnost, ki jih postavlja v isto vrsto z najbolj ambicioznimi rodbinami na takratnem Avstrijskem.<sup>2a</sup> Po imenu poznamo samo enega izmed njihovih arhitektov, [Camesinija], ki je pozidal Štatenberk,<sup>3</sup> vendar je popolnoma gotovo, da so za izvedbo svojih zamisli najeli še več drugih mojstrov.

Zlata doba stavbnih prizadevanj rodbine začne v dvajsetih letih XVIII. stoletja (če odštejemo okrog 1700 postavljeno mestno palačo v Gradcu) in preneha v štiridesetih letih z Dornavo. V tem času so postavili Štatenberk, Novi dvorec v Göstingu, adaptirali in okrasili graščini v Slovenski Bistrici in v Brežicah ter ustvarili mogočno dornavsko zasnovo, ki je višek njihove dejavnosti. Poslej pa so Attemsi pomembni kot posredniki avstrijske baročne arhitekture na Kranjskem; član njihove rodbine, Ernest, ki je bil ljubljanski škof, je sredi XVIII. stoletja dal adaptirati škofijsko rezidenco v Gornjem gradu in postavil tamkaj mogočno novo cerkev.<sup>4</sup>

Podatki o zidavi dornavske graščine so skopi in o imenih arhitektov sploh molče. Gotovo je, da od poslopja, ki ga vidimo pri Vischerju,<sup>5</sup> niso ohranjeni ostanki (sl. 247); njegova podoba nam kaže sedemosno enonad-

stropno stavbo, ki ima srednjo os poudarjeno z dvojnimi oknom nad portalom. Kolikor se lahko na upodobitev zanesemo, je bila tudi orientacija graščine drugačna kakor zdaj; na desni v ozadju je namreč viden Borl (Ankenstein) in je tedaj glavna fasada gledala proti severozahodu, medtem ko je zdaj usmerjena na jugozahod. Janisch<sup>6</sup> v svojem topografskem leksikonu sporoča, da je bila nekdanj Dornava lovski dvorec z uradom, ki so ga imeli od 1597 v rokah ptujski gospodje Herbersteini,



Sl. 245. Grad Dornava, prednji pogled

okoli 1668 pa je prešla v posest grofov Sauerjev; ti so grad 1736 prodali grofu Dizmi Attems. Potem Janisch navaja, da je dal »sedanjo luksuzno zidano graščino postaviti Jožef Attems med leti 1739—1745 in obenem uredil nekdanj lep francoski vrt«. Medtem ko je ta podatek očitno treba razumeti tako, da gre za novo gradnjo, je Nowotny<sup>7</sup> bržkone na osnovi ogleda in navedenih virov v svojem sestavku o štajerskih gradovih in dvorcih pristavil, da je Jožef dal le popolnoma prezidati dvorišče in ga uredil v slogu italijanskih graščin ter da je park prav tako samo preuredil po francoskem vzoru. Gornje navedbe je na svojih popotovanjih izpopolnil Stelè,<sup>8</sup> ki je na stropni freski v slavnostni dvorani, katero je ikonografsko popisal že Janisch (prikazana so Herkulova dela), opazil letnico 1708 ter zabeležil, da je bilo čelo »rizalita« na dvoriščni strani svoj čas poslikano z legendo Heraklejevo in da je na vrhu čela postavljena kamnitna plastika tega antičnega junaka. Mimo tega najdemo v njegovih zapiskih tudi popis okrasja stranskih sob — sobe s tapetami

(ki so zdaj v ptujskem muzeju) in kitajske sobe, kjer je bila knjižnica; omenjen je tudi štuk na stropu desnih dvoran iz rokokojske dobe. Mesesnel<sup>9</sup> pa je te podatke dopolnil s podrobnostmi o slikah v glavni dvorani (sl. 246, 251).

Po povedanem je tedaj očitno, da moramo računati vsaj z dvema stavbnima fazama graščine: staro stavbo, ki jo vidimo pri Vischerju, so



Sl. 244. Grad Dornava z vrtne strani

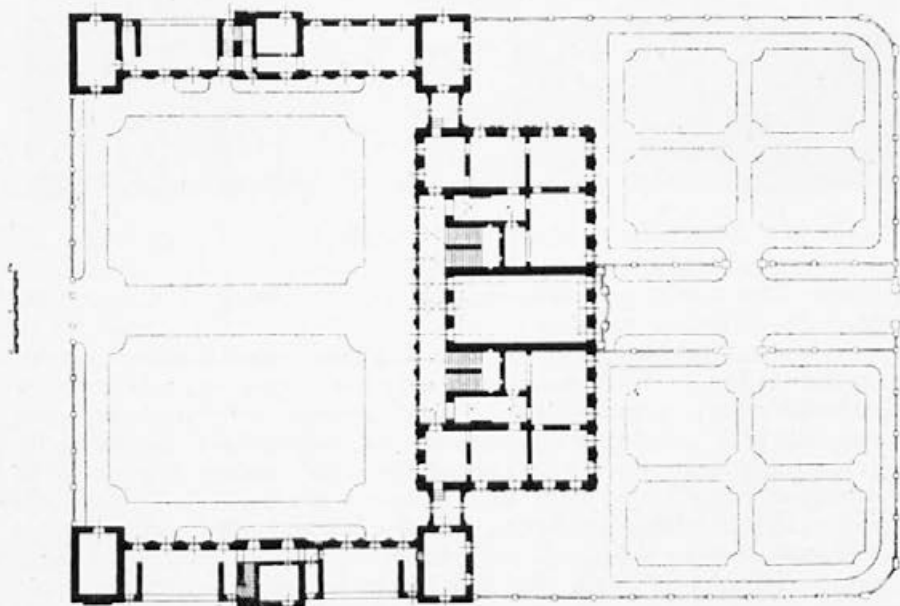
nadomestili z novim poslopjem že grofje Sauerji pred 1708, razširitev zasnove pa je delo Attemsov.

V tem nas popolnoma potrjuje značaj posameznih sestavin mogočnega kompleksa. — Tlorisno izredno čista glavna stavba je bila gotovo v sedanjih merah in sedanji obliki postavljena pred 1708, saj se popolnoma sklada s konservativnim idealom na italijansko tradicijo naslonjene arhitekture, čeprav je tu izvedena v velikih merah. Grajena je še kot enoten, nerazčlenjen blok, ki je pokrit z visoko streho. Edini znamenji razčlenitve te mogočne mase sta obe čeli nad plitvima rizalitoma, od katerih to ime zasluži do neke mere le tisti na dvoriščni strani, ki je nastal s pojačanjem pilastrov. Sicer je nakazano osredotočenje notranjščine v slavnostni dvorani z večjimi okni v prvem nadstropju graščine. Ta element in kvadratna manjša okna II. nadstropja označu-

jejo prvo nadstropje kot piano nobile graščine. Tudi v detajlu, ki je gotovo prvoten, v strogih oblikah nadokenskih čel (zaprti ločni segmenti in potlačeni trikotniki), ki se ujemajo s trikotnimi čeli rizalitov, se dobro kažejo značilnosti udomačenega stila ob koncu 17. stoletja. Odlikovana pa je glavna fasada z izstopajočim portalom, ki je tedaj edini plastični izrastek bloka; o njem pa pozneje.

Veža na slopih, v našem primeru na treh parih rusticiranih kamnitih slopov, ki nosijo križasti obok, je znan motiv v graščinah in palačah že pred 1700. Primerjava z nekaterimi dunajskimi stavbami<sup>10</sup> nam to potrjuje. — Najbolje pa označuje značaj glavne stavbe namestitev in oblika stopnišča. Kakor je značilno za vrsto stavb prve faze poznega baroka okrog 1700 v Srednji Evropi,<sup>11</sup> tudi v našem primeru ni dosežena zasnova posebnega stopniščnega dela ali efektne povezave stopnišča z vežo. V Dornavi je vhod na oba ločena stopniščna jaška s hodnika, ki teče pravokotno na os veže in stopniščnih rokavov ob dvorišni strani poslopja. — Tudi oprema stopnišča je revna; razen štirih niš na podestu, kjer se rokav zalomi, in ki so bile prvotno gotovo namenjene okrasni skulpturi, ni nobenih drugih elementov, ki bi obogatili preprosto strukturo jaškov. Najiminitnejši prostor v graščini je seveda slavnostna dvorana, v kateri je vse razen portretov (teh pa danes ni več v dvorani) nastalo pred 1708; med drugim je treba omeniti dva izredno kvalitetna kamina.

V skladu z izročili 17. stoletja je tudi to, da je bil svoj čas hodnik v pritličju z devetimi arkadnimi odprtinami perforiran proti dvorišču,



Sl. 245. Tloris gradu v Dornavi



Sl. 246. Grad Dornava, baročna freska

kakor kažejo vzdani slopi. Sicer poznamo tudi primere, da so taki slopi vzdani zgolj iz estetskih namenov, toda pri naši stavbi je dvoriščna stena prav v partiji nekdanjih devetih odprtih tako tanka, da je obstoj prvotnih odprtih arkad skoraj nedvomen (sl. 248).

Kar zadeva zunanjščino glavnega poslopja, je dvomljivo, če je sedanja podoba nastala v prvi fazi. Gotovo je, da je zazidava pritličnih arkad na dvoriščni strani mlajša, verjetno je bila izvedena po naročilu Attemsov. Toda tudi rusticirani omet stavbe se mi zdi nezdržljiv z domnevno prvotno monumentalno podobo fasad. Posebno če opazujemo dvoriščno stran, se vsiljuje misel, da je bil raster rustike podložen zaradi sozvočja z dvoriščnima traktoma. Zakaj oba ta dva dela si brez rusticirane osnove ni mogoče zamisliti, njun arhitektonski značaj, njuna lahkotnost bi se sicer izgubila; glavno poslopje pa, če si motiv rustike

odmislimo, neverjetno pridobi na plemenitoresnem izrazu. (Da je temu res tako, zadostuje pogled na hrbtno stran dvoriščnih traktov, ki ni obdelana.) (Sl. 249.)

Posebno poglavje je glavni graščinski portal, ki na Slovenskem nima vrstnika. Portal je tridelen, v srednjem polju, kjer je glavni širši vhod, konveksno vzbočen, medtem ko se stranska dela prilegata ravni črti poslopja. Ojačeni pilastri ozir. slopi nosijo profilirani arhitrav; nad njim



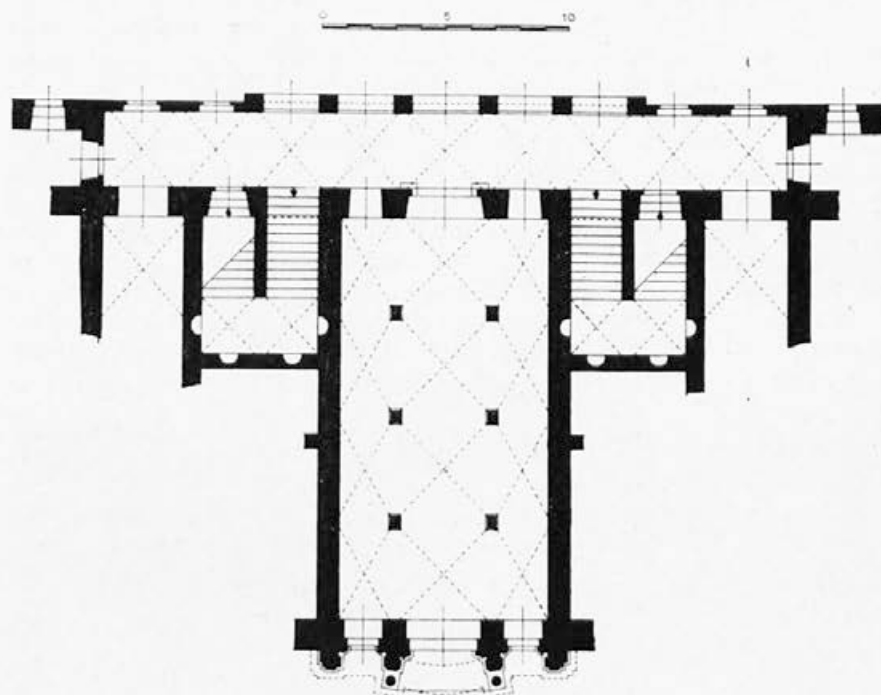
Sl. 247. Dornava okoli 1700

je balkon s štirimi kamnitimi sohami, na katerih so okrasne plastike in vaze, sohe so povezane z železno kovano ograjo. Srednji vhod je poleg tega flankiran z dvema stebroma. Arhitrav je v srednjem delu umaknjen v ozadje in kot opora balkonski plošči nastopa velik čelni kamen volutaste oblike, medtem ko sta njegova manjša vrstnika nameščena nad ovalnima nadsvetlobnima oknoma pod arhitravom (sl. 250).

Če hočemo poiskati vzore za opisani portal, se moramo ustaviti na Dunaju, odkoder je ta motiv nedvomno našel pot v Dornavo. — Prvi portal tega tipa na Dunaju je postavil Martinelli pri palači Liechtenstein. Načrt je bil izdelan med 1690 in 1694, ko se je stavbenik mudil v tem mestu, izveden pa je bil z Gabriellijevimi spremembami, kakor jih domneva Grimschitz, okoli leta 1701.<sup>12</sup> S tem portalom kaže dornavski vrsto skupnih potez. Kakor pri dunajskem gre tudi v našem primeru za tridelen, z enakimi elementi uokvirjen portal z balkonom. Pri obeh imamo tudi stebriščni motiv ob glavnem vhodu, le da ima dunajski po dva stebra na vsaki strani, dornavski pa po enega. Naš portal posnema tudi



element gibanja v srednji partiji. Različna pa je obravnava arhitravov in stranskih portalov. Pri dunajskem primeru iz arhitrava v srednjem pasu izstopajo konzole, dornavski portal pa je v tem delu gladek. Nadalje sta pri portalu palače Liechtenstein stranska portala sicer ožja, vendar enako visoka kakor glavni, v Dornavi pa sta stranska vhoda dvo-delna; nad ravno zaključenima prekladoma sta še ovalni nadsvetlobni okni v enakem okviru kakor podboji vrat. V celoti je torej dornavski



Sl. 248. Tloris pritličja gradu v Dornavi

portal poenostavljen, preprostejši in lahkotnejši od masivnega, toda prav tako elegantno učinkujočega dunajskega. Zavaljo tega se je težko odločiti za trditev, da bi mogel nastati naš portal že pred 1708, torej v prvi fazi in samo z naslonom na Martinellijev dunajski portal. Posebej še zato ne, ker je mogoče navesti posredovalne primere, ki so nekateri mlajši od tistega pri palači Liechtenstein. V mislih imam najprej Fischerjev portal palače Batthyáni-Schönborn,<sup>13</sup> ki sicer nima tridelnega okvira, uvaja pa motiv ovalnih pokončnih niš nad stranskima vhodoma; značilno je, da je srednja partija zelo podobna tisti pri Martinellijevem portalu, toda pred pilastrskima snopoma stoji samo po en steber, prav kakor v Dornavi. Portal je iz leta 1700. Nadalje pride v poštev parafraza Fischerjevega portala pri Češki dvorni pisarni (projekt okoli 1712), kakor je Sedlmayr označil portal palače Neupauer-Breuner neznanega mojstra, ki je bil postavljen okrog 1716.<sup>14</sup> Oba portala se sicer razločujeta

od dornavskega in Martinellijevega po tem, da imata namesto stebriščnega in pilastrskega okvira herme kot nosilce arhitrava. Toda tisti pri palači Neupauer ima ovalna nadsvetlobna okna nad stranskim vhom — torej motiv, ki ga poznamo v Dornavi. Razen tega še druga podobnost: tudi tu dobi čelni kamen glavnega portala vlogo konzole, ki podpira neposredno balkon, oba stranska pa sta nameščena pod arhitravom. In še tretji moment: podobna je tudi razporeditev plastičnega okrasja na balkonskih sohah; na srednjih dveh sta razgibani figuralni skupini, na krajih pa se figuralni element povsem podredi motivu okrasne vaze. Pri Dornavi je ostala celo vaza sama. In ne nazadnje sta prav puritanska poenostavitev in lahkotna forma najtrdnješi opori za domnevo, da gre pri Dornavi za zelo mlad odvod dunajskih portalov s temeljnim naslonom na Martinellijevo mojstrovino ter z upoštevanjem posameznih elementov pri drugih portalih. Ker portal ne kaže stilističnih zvez z Attemsovimi mojstri (plastično okrasje pa bo iz zadnje stavbne dobe), je utemeljeno domnevati, da je bil vsaj projektiran za časa Sauerjev. Izvedba po Attemsovem stavbeniku pa nikakor ni izključena, saj prevzem starejših projektov s kupom hiše ni osamljen pojav.<sup>15</sup>

Za vse druge elemente graščinskega kompleksa — t. j. za oba dvoriščna trakta, za arhitekturo ograje predvrta, verjetno pa tudi za velikanski park s fontano in alejami —, pa ni nobenega dvoma, da jih je



Sl. 249. Stranski trakt gradu Dornava





Sl. 250. Glavni portal gradu v Dornavi

izdelal en sam arhitekt po Attemsovem naročilu. Posebnost dvoriščnih traktov je v tem, da ima vsak po tri paviljone, od katerih je srednji poudarjen s trikotnim čelom, kar je udomačena oblika glavnega poslopja pri tipih dvorcev s podkvastim tlorisom, odprtim na vrtno stran. Arhitektura teh traktov nam tako po razporeditvi mas kakor po obdelavi površine prav šolsko nazorno kaže razloček med stilnima stopnjama okrog 1700 in štiri desetletja kasneje. Namesto nerazčlenjenega bloka so se iz gmote izvili paviljoni, ki jih vežejo vmesni trakti s slepimi balustradami in vazami, medtem ko je plastična moč paviljonov poudarjena z lastnimi dvodelnimi piramidnimi strehami. Vendar poveza ta elementov ni več dosežena v smislu Fischerjevih elementarno plastičnih rešitev, ni pa tudi skupek popolnoma samostojnih delov: kolikor je sicer obravnava stene vmesnih traktov s pilastro arhitekturo in s platenjem različna od obdelave zunanosti paviljonov, ki imajo zgolj plastične dodatke okenskih okvirov in čel, je enotnost dosežena z rasterjem rustike in vencev. Ta raster pa variira: namesto preprostega niza vodoravnih zarez na zveznih traktih imamo na paviljonih nanizane plasti rustici-ranih pasov.]

Tudi arhitektonski detajli dvoriščnih traktov in ograjnih solh so bistveno različni od tistih, ki jih vidimo na glavnem poslopju. Naj se omejimo le na enega: pilastri klasične oblike so tu zamenjani s takimi



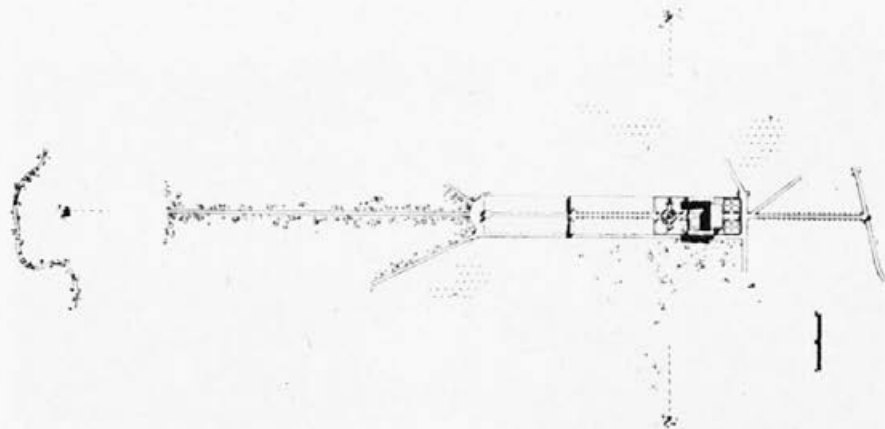
Sl. 251. Baročna peč v dornavskem gradu

v obliki herm z izvotlenim vratom in z motivom volovskega očesa v sredini. Ta forma je bila zelo priljubljen Hildebrandtov motiv, kakor je tudi ves značaj te arhitekture blizu njegovemu izrazu; sicer ostri robovi detajlov se za pogled iz primerne razdalje zabrisujejo in dobivamo vtis nemirne ploskve.<sup>16</sup>

Zgoraj je bilo že omejeno, da je treba pripisati razen navedenih del tudi zazidavo pritličnih arkad, pojačanje pilastrov v srednji partiji glavne stavbe na dvoriščni strani in verjetno tudi rusticiranje fasadne osnove stare graščine Attemsovi dobi ozir. njegovemu arhitektu. S tem je dosegel harmonijo med obstoječo zgradbo in značajem svoje arhitek-

ture. Kar zadeva posebej vprašanje dvoriščenega rizalita, bi k razjasnitvi njegovega nastanka, vsaj čela, moglo prispevati odkritje fresk, ki so bržkone še pod ometom ohranjene.

Obdelane so pri graščini le tiste zunanjsčine, ki so očesu dosegljive s srednje osi ali s sprehajalnih poti v predvrtu. Zunanji steni dvoriščnih traktov sta goli. Zato je Dornavo mogoče doživeti le, če jo gledamo s poti, ki jo je načrtal arhitekt. Prehoditi je treba poldrug kilometer dolgo pot od vhodne aleje jugozahodno od graščine pa do njenega zaključka ob rečici Pesnici. In arhitekt je poskrbel tako za stopnjevanje vtisov kakor tudi za prehod od najbolj oblikovanega jedra do »proste« nature. —



Sl. 252. Dornava, načrt parka

Onstran poti na začetku aleje je postavljen Marijin kip na visokem podstavku — natanko v osi poti; odtod je vidna le srednja partija glavne stavbe. Ko se približamo koncu drevoreda, se nam razgrne pred očmi glavna fasada s predvrtom in čeli dvoriščnih paviljonov. Mimo glavnega »heraldičnega« portala v vrtni ograji je ob vsaki strani koridorja do graščine še po en podoben portal brez preklade. Zdaj pride temačna veža in za njo presenečenje, ki nam ga pripravi najbogatejši del graščine, dvorišče. Na njegovi severovzhodni odprti strani pridemo do najbolj urejenega dela parka, do predela s fontano; sredi bazena je na skalnem podstavku postavljena Neptunova figura, v prvem planu okrog fontane stoje na nizkih podestih pritlikave spake, v drugem pa na višjih podstavkih kipi antičnih modrijanov. V obratnem razmerju, kakor se nam je v prvem drevoredu odpiral pogled na glavno fasado graščine, je nekdanj v aleji onstran predela s fontano izginjala podoba dvoriščenega dela. Pred seboj je imel sprehajalec dvoje cvetličnih paviljonov, ki sta v prednjih partijah še danes ohranjena. Onstran teh je vodila pot do zaključnega heraldičnega portala v obliki štirih rusticiranih stebrov, od katerih srednja dva analogno glavnemu vrtnemu portalu pred graščino nosita dva psa z grboma. Onkraj tega portala, ki je z licem obrnjen v nadaljevanje parka, se od glavne poti, ki vodi skozi drevored na jaso

z zaključno plastiko na podstavku, odcepita dve stranski, ki sta se menda svoj čas tudi končali ob Pesnici. Vse te tri poti vodijo skozi gozdnati del parka, ki ga zaustavi reka (sl. 252, 253).

Po tradiciji je bil park zasnovan po vzoru schönbrunnškega. Kakor je to izročilo pretirano, so vendar v oblikovanju celote elementi, ki jih pozna Schönbrunn in so tam posneti po Versaillesu. Predvsem gre za ogromno razsežnost parka, urejenega ob dolgi osi, za podoben položaj fontane in za motiv stranskih alej, ki potekata poševno na glavno pot. Vendar je treba pripomniti, da ti stranski aleji nimata tistega pomena kakor pri gornjih vzorih. V Versaillesu pritekata glavna stranska drevo-



Sl. 253. Dornava, vrt

reda pred glavno fasado (v Dornavi je v tem pogledu značilna pot, ki vodi od graščine proti vaški cerkvi), v Schönbrunnu na vrtno pročelje, pri dornavski graščini pa za pogled nanjo nimata nobenega pomena. V nečem pa se Dornava more meriti s svojima visokima vzoroma: izreden je namreč pogled od Marijinega stebra skozi vhodno alejo, vežo in dvorišče, preko fontane in cvetličnih paviljonov, heraldičnega portala skozi gozdni drevored vse do zaključne plastike ob Pesnici. Mimo omenjenih dveh stebriščnih figur na začetku in koncu zasnove pa je obiskovalec do takrat, ko je še stal podoben spomenik v vasi, mogel zajeti tudi obe stranski plastiki na visokih podstavkih: varstvu teh kamnitih zavetnikov je dornavski mojster izročil svoje delo. — Najsi bo torej trditev o Attemsovem Schönbrunnu pretirana, vendar opravičuje ambicijo rodbine, ki si je tudi po stavbarsko-reprezentativni plati prizadevala, da se uvrsti med avstrijske plemiške vrhove.

Rečeno je bilo, da pomeni Dornava višek teh prizadevanj po svojem konceptu, da prekaša vsa prejšnja dela rodbine v tej vrsti. Od primerjave je treba izključiti graščini v Slovenski Bistrici in v Brežicah, saj

gre tam le za adaptacijo in dekoriranje že obstoječih zasnov, v Slovenski Bistrici tudi za starejši park (iz 17. stol., o čemer govore še ohranjene vrtno plastike). Na primerih Štatenberka, Novega dvorca v Göstingu in Dornave pa se vidi rast ambicije in arhitektonske zasnove. Štatenberk (začet 1720) je še graščina z zaprtim častnim dvoriščem, pač pa z razgibano gmoto poslopja, ki mu je prislonjeno prosto slavnostno stopnišče (motiv, ki je bil v še večjih merah izveden v Brežicah). Novi двореc v Göstingu je že v obliki podkve na vrtno stran odprta graščina, katere dvoriščna trakta se zaključujeta z dvema paviljonoma, ki sta v daljnem sorodu z dornavskimi (Novi двореc je bil začet 1724); prvič je tu uresničena zamisel vgrajenega slavnostnega stopnišča v obliki posebnega prostora, ki na dvoriščno stran izstopa kot rizalit. Z izjemo konservativne zasnove glavnega poslopja pa pomeni Dornava višek tako glede na oblikovanje dvorišča kakor glede na velikopotezno zasnovu celote s parkom (ki mu je na severozahodu priključen še angleški park). Uveljavljen je tu prvič tudi motiv prostornega, bogatega predvrta, ki ga v Göstingu zaradi ceste sploh ni bilo mogoče zasnovati. — Kar zadeva ohranitev starejšega glavnega graščinskega poslopja in njegovo vključitev v naprednejši koncept, je treba pojasniti, da je bilo to storjeno v času, ko so bili kompromisi s starim na dnevnem redu in je bilo že opuščeno načelo brezkompromisnega rušenja motečih objektov ali sestavin; mimo tega je tudi jasno, da bi vsaka obsežnejša prezidava veljala v našem primeru celo premoženje.

Arhitekti (kakor je bilo zgoraj navedeno, je treba domnevati troje rok, če imamo stvaritelja portala za posebnega mojstra), ki so postavili Dornavo, nam niso poznani. Gotovo je, da je stavbar portala dobro poznal (dunajsko) arhitekturo; ker se na vsem Štajerskem tak portal nikjer več ne pojavi, smemo reči, da je delal na Dunaju. Podobno velja za Attemsovega mojstra, ki je dozidal dvoriščna trakta: predvsem na Dunaju je mogoče najti bližnje vzore in sicer v Hildebrandtovi okolici. Omeniti je treba na tem mestu, da se vzporedno s tradicijo o Attemsovem Schönbrunnu vzdržuje tudi trditev, da je treba računati pri Dornavi z delom samega Fischerja von Erlach. Čeprav ni sodelovanje izključeno, je pri izvedenem delu zaradi tradicionalnega koncepta graščine in stilističnih momentov treba tako možnost izključiti, dasiravno je stara graščina izvršena v tako velikih merah. Prejkone je bil tu na delu kak v Avstriji udomačen Italijan. Še manj pride seveda Fischer v poštev pri dvoriščnih traktih, zakaj ne glede na to, da je bil ob njihovi zidavi že dobrih 15 let mrtev, njihova arhitektura razodeva Hildenbrandtov vpliv. Čeravno so nekatere sorodnosti z Novi dvorcem v Göstingu, je tu vendar težko govoriti o istem mojstru. Toda prav tako kakor za Dornavo, moramo tudi zanj iskati arhitekta na Dunaju, zakaj v Gradcu ni bilo ob tem času mojstra, ki bi mu mogli pripisati to delo.

<sup>1</sup> W. Semetkowski, Graz, Ein Führer durch die Stadt und ihre Umgebung, 1949, str. 59, datira palačo v prvo desetletje 18. stol.; Sedlmayr, Österreichische Barockarchitektur, 1930, sl. 23, jo postavlja v čas okrog 1700.

<sup>2</sup> W. Semetkowski, o. c., str. 92. Novi dvorec je bil pozidan med 1724-1728; sliko glej pri Sedlmayr, o. c., sl. 83.

<sup>2a</sup> Prvi tak poskus pri nas je storil C. Velepíč, ko je poročal o obnovi štatemberških fresk in štukatur (Varstvo spomenikov III, 1950, 3-4, str. 119 do 135).

<sup>3</sup> J. Wastler, Steirisches Künstlerlexikon, 1883, str. 9.

<sup>4</sup> A. Stegenšek, Topografija gornjegrajska, 1905, str. 142-143.

<sup>5</sup> Vischer, Topographia ducatus Styriae.

<sup>6</sup> Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark, 1875, str. 111.

<sup>7</sup> F. Nowotny, Südsteirische Burgen und Schlösser, v Südsteiermark (herausgegeben von Franz Hausmann), Graz 1925, str. 74.

<sup>8</sup> Fr. Stelè, Zapiski LXXIX, 1933 (rokopis v Zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani).

<sup>9</sup> Fr. Mesesnel, Zapiski IV, 1940 (rokopis v Zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani).

<sup>10</sup> B. Grimschitz, Wiener Barokpaläste, 1947; vrtna palača Liechtenstein (str. 6), sl. 34; palača Questenberg, palača Batthyáni-Schönborn (str. 18, 19) z vežo na dveh parih dvojnih slopov in vrsta drugih. Na Slovenskem naj omenim samo dva mlajša primera takih vež: v graščini Statenberk in v Planini pri Rakeku (obe začeti v dvajsetih letih 18. stol.).

<sup>11</sup> M. Wackernagel, Baukunst des 17. und 18. Jahrhunderts in germanischen Ländern, Handbuch der Kunstwissenschaft 1915, str. 169, 170.

<sup>12</sup> B. Grimschitz, o. c., str. 9, 10, sl. 15.

<sup>13</sup> isti, str. 18, 19, sl. 29.

<sup>14</sup> isti, str. 29, sl. 55.

<sup>15</sup> Grimschitz v cit. delu navaja podoben primer na str. 9.

<sup>16</sup> Prim. Grimschitz o. c., sl. 66 (Belvedere) in sl. 76 (portal palače Bartolotti-Partenfeld); prim. oznako Hildebrandtovih zunanjščin pri Grimschitzu, o. c., str. XV, XVI in pri Sedlmayrju, o. c., str. 38 sl.

## Résumé

## LE CHÂTEAU DE DORNAVA

Comme les plus importants châteaux baroques en Styrie, ceux de Statenberg, de Slovenska Bistrica et de Brežice, Dornava, également, a reçu son aspect actuel au temps des comtes Attems, qui ont bâti aussi leur palais à Graz et Neuschloss à Gösting.

L'activité des comtes Attems en architecture, qui n'est pas encore étudiée à fond (des architectes qu'ils employaient, nous ne connaissons que celui de Statenberg, Comesini), a son âge d'or entre 1720 et 1745, quand ils ont fait bâtir Statenberg et Neuschloss à Gösting, adapter et décorer les châteaux à Slovenska Bistrica et à Brežice, et atteint l'apogée avec le puissant château de Dornava; après cette époque, ils sont importants comme médiateurs du baroque autrichien en Carniole.

D'après les données publiées par Janisch et complétées par d'autres, concernant l'histoire de l'architecture baroque de Dornava, il y a deux phases: les comtes Sauer ont construit le bâtiment principal actuel avant 1708 (date sur la fresque dans la salle des chevaliers); alors, du bâtiment que nous a conservé



l'image de Vischer, il n'est resté rien; après, les comtes Attems ont élargi le bâtiment avec les ailes entourant la cour et tracé le parc (1739—1743).

Le caractère des diverses parties confirme tout-à-fait ces données. Le bâtiment principal, dont le plan est très net, qui avait à l'origine neuf arcades ouvertes sur la cour, est un bloc massif à haut toit (Walmdach). L'escalier relativement modeste quoique symétriquement doublé, qui n'est pas encore traité comme corps à part, est typique pour une série de bâtiments d'avant 1700 en Europe Centrale. L'extérieur, dans son fond, provient également de cette époque.

Le portail, qui n'a pas d'égal en Slovénie et dans la Styrie autrichienne, est spécialement important. Il est évidemment apparenté au portail de Martinelli du palais Liechtenstein à Vienne, mais il montre aussi des éléments provenant d'autres portails de Vienne d'avant 1716 (le portail de Fischer du palais Bátthyáni-Schönborn, le portail d'un maître inconnu du palais Neupauer-Breuner). Il est très probable que ce portail fût exécuté par l'architecte des comtes Attems mais, peut-être, fût-il déjà projeté au temps des comtes Sauer.

Toutes les autres parties — les deux ailes de la cour (chacune se compose de trois pavillons, reliés entre eux), la partie avec la fontaine, l'avant-jardin et le parc avec ses allées ont été exécutées d'après la commande d'Attems et sont, ce que prouve la formation pareille des parties architecturales, le travail d'un seul maître; toutes les créations plastiques sont, probablement, également le travail d'un seul atelier. Le style du maître inconnu d'Attems est apparenté à l'architecture de Hildebrand et ses projets ont aussi déterminé la conception de l'avant-jardin et de la cour.

Comme nous l'avons déjà dit, Dornava représente l'apogée de l'activité de la famille des Attems en architecture. Tandis que Štatenberg est encore un château à cour fermée mais avec décomposition du bâtiment principal auquel s'appuie l'escalier solennel ouvert (en dimensions plus larges exécuté avec terrasse à Brežice), Neuschloss à Gösting est déjà projeté en forme de fer à cheval, fermé envers le jardin avec deux pavillons — de loin apparentés à ceux de Dornava; pour la première fois, ce château réalise l'escalier comme corps séparé (Treppenhaus), visible vers la cour comme partie saillante. Dornava a ajouté à cette conception, en conservant le bâtiment principal traditionnel, l'avant-jardin — impossible à exécuter à Gösting par suite de la rue trop voisine — et le parc français vaste et profond, en partie tracé d'après celui de Schönbrunn (ce que prouve aussi la tradition encore vivante) et de Versailles. Ainsi, Dornava est devenu le château le plus représentatif des comtes Attems et en même temps le sommet de l'architecture baroque de la noblesse en Slovénie. Symboliquement, l'architecte a fait garder ce vaste emplacement par quatre statues en pierre sur hauts piédestaux.

Nous ne savons rien des architectes de Dornava (il y en avait trois, parce que le style de l'architecte du portail n'a aucune ressemblance avec celui de l'architecte des Sauer et celui de l'architecte des Attems). La tradition orale parle même de Fischer von Erlach, mais considérant le caractère de l'architecture, il nous faut attribuer probablement le bâtiment principal à un Italien naturalisé, le portail et l'élargissement d'Attems à deux architectes inconnus de Vienne. Comme nous l'avons dit, le dernier est tellement influencé par Hildebrand que nous pouvons l'attacher à l'école de celui-ci.